

Scheepswerf Wildschut te Gaastmeer

Tussen 1857 en 1953 hebben in het Friese plaatsje Gaastmeer vier generaties van het sloopstimmergeslacht Wildschut zich toegelegd op het bouwen van schepen. Het waren schepen in alle soorten en maten. Zo liepen onder andere klippers, tjalken, skûtsjes, tjotters, BM-ers en houten motorboten van de aan het Piel gelegen helling. De Wildschuts hebben hun bekendheid vooral te danken aan de door hen gemaakte Staverse jollen. Van deze typische „Wildschutjollen” varen momenteel nog minimaal tien - zowel van ijzer als van hout - rond. Dat dit sloopstypen ook voor de Wildschuts van veel betekenis is geweest, blijkt wel uit het feit dat in de stamboom twee keer de meisjesnaam Joltje voorkomt.

„Indien de Heer, die ons heeft bijgestaan, Toen 's vijands heir en aanval werd gevreesd, Niet had gered, wij waren lang vergaan. Dan hadden zij ons leevendig vernield; hun heete toorn had ons gewis ontzield; Bedolven in een' diepen jammervloed: Dan had een stroom, dien niemand tegenhield, ons gansch versmoord, had God het niet verhoed. Dan had geen mensch naar onze klagt gehoord; Dan had een zee van rampen ons versmoord.”

Uit: Psalm 124

Inleiding

Toen de leden van de familie Wildschut in 1902 in het nieuwe hellinghuis een steen lieten metselen met daarop een simpele verwijzing naar Psalm 124, konden zij waarschijnlijk niet vermoeden dat hun echte vijand nog moest opstaan. Tot die tijd had de familie zeker tegenslag gekend, met name het zeer jong overlijden van enkele kinderen en de levensgeschiedenis van broer Tjipke. Maar als enige jaren later de vraag naar hun schepen sterk afneemt, zal dit aanleiding geven tot een voor hun uiterst sombere periode. Vooral het Amerikaanse avontuur van broer Age is hiervan het trieste voorbeeld.

Aan de hand van velerlei gegevens, onder andere geput uit het bevolkingsregister te IJlst, brieven van nabestaanden en krantenberichten, heb ik de historie van deze familie zo nauwkeurig mogelijk gereconstrueerd. Daarbij is ook aandacht besteed aan de door hen gebouwde schepen.

Vertrek naar Gaastmeer

Op 9 maart 1857 lieten Roelof Ages Wildschut (geb. 1800 te Heeg), Baukjes Oosterwerf (geb. 1806 te Heeg) en hun kinderen Trijntje, Lourens, Hendrik en Jetze zich officieel uit het bevolkingsregister van Heeg schrijven. Zij vertrokken naar het enkele kilometers verderop gelegen Gaastmeer. Roelof Wildschut was van beroep sloopstimmerman en het gezin was, gelijk alle Wildschuts, Nederlands Hervormd.

De reden voor het vertrek uit Heeg is niet precies bekend. Waarschijnlijk wilde Roelof, na in dienst te zijn geweest bij een van de gebroeders Palsma, in Gaastmeer voor zichzelf aan de slag gaan. Rond de tijd dat Roelof vertrok, werden namelijk twee van de drie werven van deze broers opgedoekt. De werf die overbleef, werd later gebruikt door de familie de Jong en is de huidige werf van Pier Piersma.

Het is goed mogelijk dat Roelof Wildschut zich nog heeft bezig gehouden met de bouw van schepen voor de palinghandel. Dit zou verklaren waarom hij juist Gaastmeer als nieuwe woonplaats koos. Naast Heeg, waar de kantoren van de palinghandelaren Visser en Lankhorst zich bevonden, was dit het dorp van waaruit de paling-

Rectificatie

In het vorige nummer is een gedeelte van het verhaal over de Scheepswerf Wildschut te Gaastmeer weggefallen. Na de eerste kolom op pagina 29 volgt eerst het hierna afgedrukte gedeelte.

Het is goed mogelijk dat Roelof Wildschut zich nog heeft bezig gehouden met de bouw van schepen voor de palinghandel. Dit zou verklaren waarom hij juist Gaastmeer als nieuwe woonplaats koos. Naast Heeg, waar de kantoren van de palinghandelaren Visser en Lankhorst zich bevonden, was dit het dorp van waaruit de palinghandel plaats vond. Gaastmeer deed daarbij vooral dienst als opslagplaats voor de paling. Dit vanwege de gunstige stroming en de zuiverheid van het water. Ondanks het gegeven dat de palingaken regelmatig Gaastmeer aandeden om te laden en te lossen, was er geen mogelijkheid om reparaties uit te voeren of nieuwbouw te verrichten. In deze leemte heeft Roelof Wildschut mogelijkerwijs willen voorzien.

Over de activiteiten op de werf in de beginperiode is erg weinig bekend. Wel bekend is dat zoon Lourens de werf van zijn vader overnam. Ook hij was van jongs af aan met de scheepsbouw vertrouwd geraakt. In het bevolkingsregister van Heeg uit 1851 stond hij reeds ingeschreven als scheepstimmerleerling. Lourens was getrouwd met de uit Gaastmeer afkomstige Aukjen van Netten. In 1886, op eenenvijftigjarige leeftijd, overleed hij. Aukjen bleef toen alleen met negen kinderen over. Zij zou in 1908 overlijden.

De gebroeders Wildschut

Na het overlijden van vader Lourens brak de tijd aan waarin men het had over de werf van de gebroeders Wildschut. Zij moeten zeer vroeg op de werf zijn begonnen, want op het moment van het heengaan van zijn vader was Roelof, de oudste zoon, pas twintig! Daarbij moet men zich wel bedenken dat het in die tijd vrij normaal was om als veertien- of vijftienjarige - misschien nog wel jonger - aan het werk te gaan. In de situatie waarin het gezin Wildschut was beland, zullen de kinderen er zeker vroeg op uit zijn gestuurd. Er moest immers brood op de plank komen.

De zoons, het zijn er vijf, zouden zich allemaal met de scheepsbouw gaan bezighouden. In het begin was het echter alleen zoon Roelof die in de voetsporen van zijn vader trad. De tweede zoon, Tjipke genaamd, ging na het overlijden van zijn vader, hij was vijftien, bij een oom inwonen als dienstknecht. De andere drie zoons waren nog zeer jong: Age was negen, Jelle was vier en Jetze was twee jaar oud.

Tjipke was de meest onrustige van de broers. Nadat hij anderhalf jaar voor zijn oom had gewerkt, verhuisde hij weer naar zijn ouderlijk huis. Hij werkte tot voor enige tijd op de werf.

De voormalige scheepswerf anno 1987 (foto: Ton Tekstra)

te toen voor enige tijd op de werf. In 1893 trouwde Tjipke met Sjoukje van Dam en verhuisde met haar voor korte tijd naar Oudega. Zij was van een ander geloof, namelijk doopsgezind. Van de twee kinderen die zij kregen, overleed de jongste, Aukje, al na drie maanden. Tot overmaat van ramp stierf Sjoukje iets meer dan een jaar later. Deze ervaringen brachten Tjipke er toe om in het bevolkingsregister zijn godsdienst (Ned. Herv.) te laten doorhalen en daarboven te laten vermelden: geen. Kort daarna, in 1901, stierf Tjipke.

De ijzerhelling

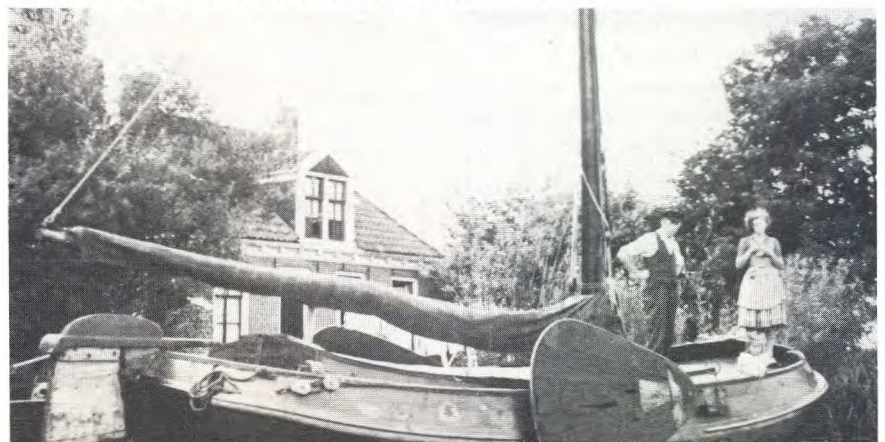
In de scheepsbouw stond de ontwikkeling niet stil. Langzaam maar zeker werd overgegaan van houtbouw op ijzerbouw. Ook op de werf van de gebroeders Wildschut moest men er aan geloven. Rond 1900 wordt de werf omgedoopt tot ijzerhelling. Vanaf die tijd werden op de werf hoofdzakelijk ijzeren schepen gebouwd. Dit geldt eveneens voor de scheepstypen die wij thans vooral nog in de houten uitvoering kennen. Denk bijvoorbeeld aan de Staverse jol en de tjotter. Staverse jollen

werden in die tijd echter nog verscheidene malen van hout gemaakt.

De periode van de ijzerbouw moet voor de werf een periode van relatief grote bloei zijn geweest, die helaas niet zo lang heeft geduurd. Zo wordt gemeld dat in die tijd tussen de twintig en dertig mensen op de werf werkzaam waren. Uit deze periode stammen ook de grote schepen, zoals de klippers en de tjalken. Het grootste schip moet een waterverplaatsing hebben gehad van 170 ton. Naast deze grote schepen bleven de Wildschuts kleine schepen bouwen. Een fraai voorbeeld van het vakmanschap van de werf wordt gevormd door het waarschijnlijk in 1904 voor het Heidenschap gemaakte beurtscheepje (zie foto). Eveneens speciaal is de rond dezelfde tijd gebouwde tjotter de Brûzer. Dit geklonken scheepje heeft jaren dienst gedaan bij de Woudsender molen het Lam om lijnkoeken te vervoeren (zie foto). Als voorbeeld van een nog steeds varend groot schip dat op de werf van Wildschut is gebouwd, kan genoemd worden het skûtsje De Twee Gebroeders. Dit schip van 51 ton werd in 1914 gebouwd en doet nog jaarlijks voor het dorp Langweer mee aan het skûtsjesilen.

Deze zo produktieve tijd werd ook gekenmerkt door onenigheid tussen de broers. Door zijn leeftijd en ervaring was Roelof de leidinggevende figuur op de werf. De andere broers wilden zich hier echter steeds minder bij neerleggen. Roelof trok hieruit zijn conclusies en vertrok in 1909 naar Wyckel, de zaak aan zijn drie broers latend. Hij had in Wyckel al een tijdje een boerderij, waarin hij zich nu als boer ging vestigen. De achtergebleven broers wisten de onenigheid niet bij te leggen, waardoor de werf enigszins in de versukkeling begon te raken. De achterliggende oorzaak van de twisten

Het beurtscheepje van het Heidenschap, afgemeerd in Heeg

was natuurlijk de steeds tanende vraag naar hun schepen. De jollenbouw moest het ontgelden omdat de ansjovis nu definitief uit de Zuiderzee weg bleef. Verder werd de vrachtaart steeds meer weggeconcurrereerd door het vervoer over land.

De eerste wereldoorlog zorgde voor de definitieve klap. Er bleef de broers niets anders over dan het geluk elders te gaan zoeken. Waar kan men dit beter dan in Amerika, zullen Age en Jelle hebben gedacht. Zij vertrokken met hun gezin naar dit „land van de onbegrensde mogelijkheden”, vergezeld door tienduizenden anderen. Jetze was de enige die op de werf achter bleef.

Het Amerikaanse avontuur

Jelle was de eerste die naar Amerika vertrok. In februari 1921 monsterde hij met zijn vrouw Abeltje en zijn kinderen Aukje, Joltje, Jacob en Jacoba aan op een schip dat hun over de oceaan moest brengen. Drie jaar later, in 1924, volg-

de broer Age. Hij werd vergezeld door zijn vrouw Itje en hun zeven kinderen van wie de jongste, Aukje Rinkje, pas twaalf weken oud was. Zij stapten op de Nieuw Amsterdam, die hun naar de staat Michigan bracht. Daarna reisden zij verder naar het emigrantenplaatsje Zeeland.

Over de lotgevallen van Jelle en zijn

gezin is weinig bekend. De belevenissen van Age met zijn vrouw en kinderen zijn, dankzij die kinderen, gelukkig aan de vergetelheid onttrokken. Vader Age bleek bij aankomst in Michigan ziek te zijn. Hij had namelijk last gekregen van de Spaanse griep, een ziekte die aan het einde van de eerste wereldoorlog Europa had geteisterd. De gevolgen van deze griep begon hij in Amerika te ondervinden in de vorm van een hersenvliesontsteking. Hierdoor raakte hij compleet uitgeteld in een land waar alleen de gezonde mensen zich staande konden houden. Daarom werd besloten dat hij maar beter naar Nederland kon terugkeren, zijn vrouw en kinderen achterlatend. Deze zou hij, wegens geldgebrek en paspoortproblemen, nooit meer terug zien.

In 1926, hij was toen negenenveertig jaar oud, aanvaardde Age de terugreis naar Nederland. In eerste instantie trok hij in bij zijn op de werf achtergebleven broer Jetze. Een jaar daarna verhuisde Age naar Heeg, de geboorteplaats van zijn grootouders, waar hij vele jaren zou doorbrengen in het zogenaamde armenhuis. Uit deze tijd is nog een foto bewaard gebleven, waarop wij

Een werfplaatje van de gebroeders Wildschut, te vinden in de jol ST 49 (foto: Ronald Rijnders)

Age en Itje met hun kinderen, enige tijd voordat zij zouden vertrekken naar Amerika

J. Wildschut & Zn.
 SCHEEPSWERF
 GAASTMEER (Friesland) — Holland
 Bouwers van de bekende
 STAVORENSCHE JOLLEN

Het beste, zeewaardigste, ruimste
 klein Zeiljacht voor zeeland en zee

Advertentie in het Belgische watersportblad wandelaer sur l'eau (1934)

Age zien als een grote en forse, maar eveneens gebroken man, die enigszins gedachtenloos - of misschien juist vol gedachten - in de verte zit te staren. In 1942 overleed hij in het dr. Wumkes-hûs te Sneek. Zijn vrouw en kinderen hadden ondertussen in Michigan een goed bestaan weten op te bouwen.

Werf voor de pleziervaart

Zoals gezegd, bleef Jetze in Gaastmeer achter om de werf zo goed mogelijk te beheren. Samen met zijn zoon Lourens (Louw) ging hij zich volledig toeleggen op het bouwen van schepen voor de steeds meer in opkomst rakende pleziervaart. Het betrof meestal kleine zeilboten (zoals de BM), motorboten en roeiboten. Ook de Staverse jol bleek weer een enigszins gewild scheepstype te zijn geworden. Nu niet meer voor de visserij, maar voor de watersport. De jollen werden voorzien van een kajuit en in de advertenties die de firma liet plaatsen, aangeprezen als het zeewaardigste en ruimste voorbeeld van een klein zeiljacht.

De joller de Brûzer
(foto: Jeugdherberg Heeg)

In de periode 1930-1940 zijn zodoende nog drie jollen op de werf van Wildschut gebouwd. In 1933 liep een jol van de helling, gemaakt voor de heer Vingerhoets te Amsterdam. Deze jol, met als afmetingen 6.85 m × 2.60 m, vaart thans nog onder de naam Elisabeth Jacoba. De volgende jol, die werd gebouwd in 1939, vertrok naar België. Daar werd zij waarschijnlijk opgenomen in de vissersvloot van de Schelde onder nummer BOU 15 (Boekhout). Het schip is reeds rond 1953 onttakeld geraakt en vervolgens verdwenen. Aan de bouw van de derde jol werd vlak voor de tweede wereldoorlog begonnen. Dit was door haar afmetingen van 9.50 m × 3.40 m een van de grootste jollen ooit gebouwd.

Toen de oorlog uitbrak was de jol nog niet klaar. Zodoende bleef zij onafgebouwd ergens in een schuurtje staan. Na de oorlog werd de jol afgebouwd en verkocht aan een Engelsman. In de zeventiger jaren werd het schip onder de naam Lady of Stavoren vanuit Engeland in enkele Nederlandse watersportbladen te koop aangeboden. Wat toen met het schip is gebeurd, is jammer genoeg niet bekend.

Einde van de werf

In 1953 was het definitief afgelopen met de werf van Wildschut. Lourens, die inmiddels de werf van zijn vader had overgenomen, zag geen brood meer in het scheepsbouwvak in Nederland en vertrok naar Amerika. De eens zo roemruchte werf, waarop vier generaties Wildschut hebben gewerkt, en waar in de bloeiperiode ooit in één winter zestien jollen van stapel liepen, was toen verleden tijd. Dankzij de karaktervolle en vaak ook zeer mooie schepen die de Wildschuts bouwden, verdient deze familie, die zo veel tegen-slag kende, een eigen plaats in het hart van iedere scheeps-liefhebber.

Oproep

Lezers die meer informatie hebben over de Wildschuts, de werf ofwel de geplaatste foto's, worden verzocht hierover contact op te nemen met Ton Tekstra, Witte Rozenstraat 54a, 2311 XX Leiden, tel. 071-149367.